

РОЗДІЛ VIII. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.353

ЮРИДИЧНИЙ ТА ФАКТИЧНИЙ ЗМІСТ «НЕВИКОНАННЯ ОBOB'ЯЗКІВ» ВЛАДНИМИ СУБ'ЄКТАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Андрушко О.В., к.ю.н, доцент

*Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, Україна
ovandr74@i.ua*

У статті розглянуто окремі теоретичні, законодавчі та практичні питання юридичного та фактичного змісту «невиконання обов'язків». Узагальнено, що юридичний зміст «невиконання обов'язків» виражається у законодавчих приписах, що характеризують цю категорію як правопорушення у кримінальному процесі, характеризують його об'єктивну сторону, а фактичний зміст виражається у певній поведінці суб'єктів процесу.

Ключові слова: невиконання обов'язків, процесуальні обов'язки, владні суб'єкти кримінального процесу, санкції, юридична відповідальність.

ЮРИДИЧЕСКОЕ И ФАКТИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ «НЕИСПОЛНЕНИЯ ОБЯЗАННОСТЕЙ» ВЛАСТНЫМИ СУБЪЕКТАМИ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

Андрушко А.В.

*Национальная академия Государственной пограничной службы Украины им. Б. Хмельницкого,
ул. Шевченко, 46, г. Хмельницкий, Украина
ovandr74@i.ua*

В статье рассмотрены отдельные теоретические, законодательные и практические вопросы юридического и фактического содержания «неисполнения обязанностей». Обобщено, что юридическое содержание «неисполнения обязанностей» выражается в законодательных предписаниях, которые характеризуют эту категорию как правонарушение в уголовном процессе, характеризуют его объективную сторону, а фактическое содержание выражается в определенном поведении субъектов процесса.

Ключевые слова: неисполнение обязанностей, процессуальные обязанности, властные субъекты уголовного процесса, санкции, юридическая ответственность.

THE LEGAL AND ACTUAL SENSE OF “FAILURE TO FULFIL OBLIGATIONS” BY THE AUTHORITIES OF THE CRIMINAL PROCESS

Andrushko O. V.

*National Academy of State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi,
Shevchenko st., 46, Khmelnytskyi, Ukraine
ovandr74@i.ua*

The article considers separate theoretical, legislative, and practical issues of the legal and actual sense of “failure to fulfil obligations”. The purpose of the article is to determine the actual sense of “failure to fulfil obligations” by the authorities of the criminal process based on an analysis of forms of realization of legal norms, elements of criminal procedural legal relations, and elements of procedural status of subjects of the criminal process.

The relevance of the article is determined by the necessity of scientific comprehension of the category “failure to fulfil obligations” namely by the authorities of the criminal process, its legal and actual sense, correlation with other related concepts. It is proper performance of duties by the authorities of the criminal process that directly influences the state of law and order in the country, human rights and

freedoms in the criminal process and, in general, contributes to the achievement of objectives of a criminal proceeding. And, in turn, failure to fulfil obligations by the authorities of the criminal process determines a violation of human rights and freedoms, failure to achieve the objectives of criminal proceedings, deformation of public opinion about the authority of the court and law enforcement agencies, increase of the level of offenses in the state, etc.

According to results of the research, the author made the following conclusions:

– the legal sense of “failure to fulfil obligations” is expressed in legislative requirements that characterize this category as an offence in the criminal process, characterize its objective side (sanction, in turn, determines the type of offense and legal responsibility), and the actual sense is expressed in certain behaviour of subjects of the process;

– to eliminate the negative consequences of the enforcement, each procedural law should be in line with procedural duty, and its implementation by all subjects of the criminal process should be provided with measures of their legal responsibility;

– procedural status of subjects of the criminal process should contain both obligatory elements: legal rights and obligations, and responsibility for the non-fulfilment of duties, which is conditioned by the content of criminal procedural legal relations;

– failure to fulfil obligations – a legal category, the derivative of which is the concept of improper performance of duties, late fulfilment of duties, improper treatment of official duties, which, in cases determined by law, specify this legal category by volume, time, and subjects.

Perspective studies in this area are seen the rationale for expanding the grounds of procedural responsibility of the authorities of the criminal process and introduction of an institute for imposing a monetary penalty for offenses in the criminal process against these subjects.

Key words: failure to fulfil obligations, procedural duties, authorities of the criminal process, sanctions, legal responsibility.

Кримінальний процес характеризується імперативним, владним методом правового регулювання, відповідно до якого все кримінальне провадження, процесуальна діяльність повністю підпорядковані державним органам та посадовим особам, уповноваженим на прийняття і реалізацію усіх процесуальних рішень для початку кримінального переслідування, його закриття чи припинення, проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, розгляду клопотань учасників процесу, прийняття підсумкового рішення у вигляді обвинувального вироку. Внаслідок цього лише належне виконання обов'язків владними суб'єктами кримінального процесу прямо впливає на стан законності та правопорядку у державі, захисту прав і свобод людини у кримінальному процесі, сприяє досягненню завдань кримінального провадження загалом. І навпаки, невиконання своїх обов'язків цими суб'єктами детермінує порушення прав та свобод людини, недосягнення завдань кримінального провадження, деформацію суспільної думки про авторитет суду та правоохоронних органів, підвищення рівня правопорушності в державі тощо.

Одним з індикаторів перерахованих негативних явищ є збільшення числа звернень громадян до Європейського суду з прав людини за захистом своїх порушених прав унаслідок необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, незаконних затримання та утримання під вартою, інших незаконних порушень (обмежень) прав та свобод людини. Станом на 31.12.2016 р. на розгляді в Європейському суді перебувало загалом 79 750 справ проти держав – сторін Конвенції (станом на кінець 2015 р. – 64 850), із них 18 150 справ – проти України, що становить 22,8% від загальної кількості справ (станом на кінець 2015 р. – 21,4%) [1]. Така невтішна динаміка свідчить про істотні прорахунки у здійсненні правозастосовної діяльності державними органами. Однією із причин цього, поряд з об'єктивними, незалежними від владних суб'єктів кримінального процесу, є невиконання ними своїх процесуальних обов'язків. Сьогодні питання про невиконання обов'язків, мабуть, є глобальною проблемою, значущим явищем у правовій сфері. Причинами цього є недостатнє її наукове дослідження, попередні акценти на обвинувальній формі кримінального процесу, ідеологізація бездоганності владних суб'єктів процесу у виконанні своїх обов'язків, допустимість невинуватого порушення закону з їх боку, «слабке» правове становище учасника судочинства та ін. Свідченням цього є позиція Г.М. Ветрової, яка ще у

1982 р. під кримінальною процесуальною відповідальністю розуміла «форму соціальної відповідальності особи у сфері кримінального судочинства», а також те, що ця відповідальність «показує певний зв'язок між особою, наділеною процесуальними правами та обов'язками, і державою». Ця відповідальність є «зобов'язанням учасників процесу звітувати у своїх діях щодо виконання процесуальних обов'язків та взяти на себе вину за можливі наслідки невиконання» [2, с. 6]. Хоча далі вона відзначила, що всі суб'єкти, наділені процесуальними обов'язками, є суб'єктами процесуальної відповідальності [2, с. 7]. Деякі вчені (і навіть сучасні) заперечують можливість кримінальної процесуальної відповідальності владних суб'єктів кримінального процесу [3, с. 161; 4, с. 101], тобто виключається можливість нести відповідальність цими суб'єктами за невиконання своїх обов'язків, якщо вони не містять ознак кримінального чи дисциплінарного правопорушення. Тому й відзначається, що «у кримінальному процесуальному законодавстві у слідчого, прокурора непередбачено в обов'язках забезпечення прав особи в ході кримінального переслідування, недостатньо розроблені процесуальна форма, процедура обмеження прав особи у встановлених законом межах. У законодавстві немає чітких наслідків відповідальності посадових осіб у разі неналежного виконання або невиконання обов'язків суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності» [5, с. 29].

Із запровадженням у КПК України 2012 р. (надалі – КПК України) засад кримінального судочинства, що передбачають рівні права сторін, широкого переліку взаємних прав та обов'язків суб'єктів процесу вимагається наукове осмислення категорії «невиконання обов'язків» саме владними суб'єктами кримінального процесу, її юридичного та фактичного змісту, співвідношення з іншими суміжними поняттями.

Теоретичним підґрунтям вивчення предмета цієї публікації стали наукові праці вітчизняних та закордонних учених: Р.М. Білоконя, В.С. Вепрева, Г.М. Ветрової, Ю.М. Грошевого, А.Я. Дубинського, О.В. Малька, М.М. Михеєнка, О.М. Овчаренко, О.Ф. Скакун, М.С. Строговича, О.Ю. Хабло, Л.С. Явича та ін.

Метою статті є з'ясування юридичного і фактичного змісту «невиконання обов'язків» владними суб'єктами кримінального процесу на основі аналізу форм реалізації правових норм, елементів кримінальних процесуальних правовідносин та процесуального статусу суб'єктів кримінального процесу.

Вихідними положеннями цієї публікації є такі терміни: юридичний зміст, фактичний зміст, реалізація правових норм, правовідносини, правовий статус, обов'язок, на дослідженні особливостей яких у кримінальному процесі здійснено спробу досягти мети статті. Слово «зміст» тлумачиться як «суть, внутрішня особливість чого-небудь. Певні властивості, характерні риси, які відрізняють це явище, предмет від подібних явищ, предметів та ін.» [6, с. 624]. Зміст – це «філософська категорія, що зображає внутрішню матеріальну основу існування предмета об'єктивної дійсності, збуджувальну матеріальну силу, що є джерелом розвитку предмета та переходу у нову якість. ... Зміст завжди перебуває у єдності із формою, тобто відносно стійкою структурою предмета. У цій єдності примат за змістом, від якого залежить розвиток та зміна форми» [7, с. 556]. Таким чином, зміст правового явища підпорядковується діалектичному розвитку та взаємодії із формою, у якій виражається зміст цього явища, всі основні елементи, його властивості, зв'язки.

У правознавстві традиційно правове явище, якщо його існування пов'язане з правовідносинами, а інакше воно й не може існувати, комплексно характеризують через його юридичний та фактичний зміст.

Поняття «невиконання обов'язків» є міжгалузевим і зустрічається у всіх галузях права. Найпоширенішим є вживання цього поняття у таких галузях, як трудове, цивільне, кримінальне право. Водночас тільки у КПК України це словосполучення вжито понад 20 разів.

Невиконання обов'язків є антиподом виконання обов'язків. Це парні протилежні категорії інституту реалізації права (норм права). У теорії: «виконання норм права – це діяльність суб'єктів щодо виконання покладених на суб'єктів обов'язків. Виконання правових норм передбачає активну діяльність. Шляхом виконання реалізуються норми, що зобов'язують» [8, с. 196]. Поруч із виконанням норм права виокремлюють ще дві форми реалізації: додержання (утримання від порушення норм права, реалізуються заборони, передбачає пасивну поведінку) і використання (діяння щодо здійснення суб'єктивних прав та можливостей, реалізуються дозвільні норми права) [8, с. 196]. Окремо для державних органів та їх посадових осіб ці форми реалізації права опосередковуються в особливій формі реалізації – застосуванні норм права (правозастосування). Правозастосування характеризується низкою зведених ознак (за О.В. Малько, О.Ф. Скакун): 1) здійснюється тільки спеціальними суб'єктами (державні органи, посадові особи); 2) здійснюється у межах правозастосовних правовідносин, що мають публічно-правовий характер; 3) здійснюється в особливій процесуальній формі; 4) має три види (форми): оперативно-виконавчу, правоохоронну та правозахисну діяльність владних суб'єктів; 5) правозастосування містить у собі низку послідовних стадій; 6) правозастосування передбачає прийняття (видання) акта застосування права; 7) має індивідуалізований і конкретизований характер; 8) здійснюється у поєднанні з іншими формами реалізації права [8, с. 196-198; 9, с. 413-415].

Проаналізуємо окремі ознаки. Зокрема, правозастосовна діяльність суб'єктів кримінального процесу здійснюється тільки у межах кримінальних процесуальних правовідносин, що є публічно-правовими, однією із сторін цих правовідносин обов'язково є владний суб'єкт кримінального процесу [10, с. 55]. Отже, юридичні обов'язки владних суб'єктів у кримінальних процесуальних правовідносинах поруч із правами становлять юридичний зміст цих правовідносин, а їх виконання чи невиконання – фактичний.

Далі, процесуальні правовідносини реалізуються не довільно, а у чітко визначеній КПК України процесуальній формі. «Кримінальна процесуальна форма є правовим режимом кримінальної процесуальної діяльності, що включає дотримання юридичних процедур, виконання певних правових умов та забезпечення гарантій у кримінальному провадженні» [11, с. 14]. Дотримання процесуальної форми, її юридичних процедур, виконання процесуальних умов (загальних і спеціальних) та забезпечення процесуальних гарантій судочинства, безумовно, є обов'язком владних суб'єктів кримінального процесу.

Для владних суб'єктів кримінального процесу характерні всі форми діяльності: оперативно-виконавча (оперативні розпорядчі заходи, що невизначені або нечітко визначені у КПК України, але реалізуються суб'єктами процесу, виходячи з їх статусних повноважень, що пов'язані з кримінальним провадженням, стосуються, як правило, окремих процесуальних дій: подання рапорту оперативним підрозділом начальнику органу досудового розслідування про неможливість виконання доручення, або ж навпаки, про уточнення, розширення такого доручення, інші непроцесуальні форми взаємодії суб'єктів досудового розслідування, що реалізуються на основі підзаконних актів чи криміналістичних рекомендацій, видача різних довідок, копій тощо), правоохоронна (розслідування кримінальних правопорушень, нагляд за додержанням законів, процесуальне керівництво тощо) та правозахисна (здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях, надання судових дозволів на вчинення дій, пов'язаних з обмеженням прав і свобод людини).

Важливим є те, що правозастосовна діяльність владних суб'єктів поєднує у собі всі форми реалізації норм права. Норми кримінального процесуального права умовно поділяють на охоронні та регулятивні. Охоронні норми спрямовані на регламентацію кримінальної процесуальної відповідальності. До регулятивних норм належать норми, які безпосередньо регулюють кримінальні процесуальні відносини шляхом надання учасникам процесу прав та покладення на них обов'язків [11, с. 49].

Різновидами регулятивних кримінальних процесуальних норм є зобов'язуючі, забороняючі

та уповноважуючі норми. Zobov'язуючі норми встановлюють обов'язки особи вчинити певні дії. Забороняючі норми встановлюють обов'язки особи утриматися від певних дій. Уповноважуючі норми встановлюють суб'єктивні права з позитивним змістом, тобто права на вчинення уповноваженим тих чи інших активних дій [10, с. 25]. Названі види процесуальних норм корелюють із відповідними формами реалізації права (норм права).

Наукова думка про єдність прав та обов'язків передбачає, що всі кримінальні процесуальні норми містять як права, так і обов'язки. Зокрема, для владних суб'єктів кримінального процесу обов'язки прямо містяться у зобов'язуючих та забороняючих нормах, а в уповноважуючих нормах вони або розуміються, або поєднані з правом, коли використання права за певних умов є обов'язком, на що неодноразово зверталась увага учених [12, с. 74; 13, с. 54]. Отже, ці суб'єкти відокремлених прав від обов'язків не мають, вони й не мають власного інтересу у кримінальному процесі, оскільки діють на публічних засадах, за яких конфлікт приватних і публічних інтересів недопустимий, а тому у разі наявності такого підлягають відводу.

Таким чином, відповідно до наведених положень теорії реалізації права формами невиконання обов'язків владними суб'єктами кримінального процесу є невиконання обов'язків, недотримання (недодержання) заборон, невикористання (неналежне використання) права (повноваження), тобто порушення обов'язку застосувати право. При цьому спостерігається певна трансформація прав в обов'язки.

Додатково пояснимо на прикладах. Слідчий має право на повідомлення про підозру (п. 6 ч. 1 ст. 40 КПК України). Це не абсолютне право, воно обтяжене низкою обов'язків: 1) загальний обов'язок: повідомити про підозру у випадках, визначених ст. 276 КПК України; 2) дотриматися низки процедурних умов, що визначені КПК України: погодження підозри із прокурором (п. 6 ч. 1 ст. 40 КПК України), дотримання порядку, визначеного ст.ст. 276-279 КПК України. Під таку конструкцію фактично підпадають усі права владних суб'єктів, оскільки вони кореспондуються не тільки обов'язкам та правам інших суб'єктів кримінального процесу, а й усередині процесуального статусу владного суб'єкта кримінального процесу, оскільки конкретне процесуальне правовідношення включає не одне право та кореспондуючий обов'язок, а множину таких прав та обов'язків.

У контексті досліджуваної теми доречним буде розглянути правові властивості самого обов'язку. Під обов'язком найчастіше розуміють «вид і міру належної або необхідної поведінки» [8, с. 233]. Так, КПК України оперує такими поняттями: «обов'язок», «процесуальний обов'язок» (ч. 2 ст. 144), «службовий обов'язок», «професійний обов'язок» (п. 4 ч. 2 ст. 65), «функціональний обов'язок» (ч. 4 ст. 35), «обов'язок свідка (іншого суб'єкта процесу)». Отже, термін «обов'язок» уживається в однині чи у множині, у різних відмінках залежно від мети його застосування у законі, а також у різних мовних формах: «зобов'язаний», «зобов'язання», «обов'язковість», що пояснює і різні його правові властивості. У теорії кримінального процесу зазвичай ідеться про процесуальні обов'язки. Виходячи із змісту закону, припускаємо, що всі названі обов'язки (професійні, службові, функціональні) пояснюють процесуальні та позапроцесуальні статусні особливості обов'язків того чи іншого суб'єкта. З аналізу статей КПК України відзначаємо, що термін «обов'язки» у словосполученнях із термінами «професійні», «службові», «функціональні» вживається до суб'єктів процесу, які не є владними. Водночас словосполучення «службові обов'язки» вживаються щодо суддів у ч. 2 ст. 106 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» в аспекті «неналежного ставлення до службових обов'язків», що є підставою їх дисциплінарної відповідальності, якщо такі обов'язки невиконані суддею у тому чи іншому виді юридичного процесу.

Вважаємо, що весь спектр обов'язків, про які згадується у КПК України, слід вважати кримінальними процесуальними, тому що у кримінальних процесуальних правовідносинах можливо реалізовувати лише кримінальні процесуальні права та обов'язки (повноваження),

однак вони можуть міститись і в інших законах.

Загальні ознаки юридичного обов'язку вченими найчастіше визначаються у таких тезах: 1) це необхідна та належна поведінка (відмовитися від обов'язку неможливо); 2) це міра належної і необхідної поведінки (вона обмежена певними рамками); 3) юридичний обов'язок реалізується в інтересах правомочної особи, націлений на задоволення її інтересів; 4) виконання юридичного обов'язку забезпечується державним примусом, а у разі невиконання чи неналежного виконання настає юридична відповідальність [8, с. 233].

Але ці ознаки не є безумовними. Так, спірним є твердження про неможливість відмови від обов'язку. КПК України передбачає варіанти відмови від обов'язку у кримінальному процесі, зокрема, захисником від виконання своїх обов'язків із підстав, визначених у ч. 4 ст. 47 КПК України, експерта від «надання висновку, якщо поданих матеріалів недостатньо» (ч. 6 ст. 69 КПК України), поручителя від своїх зобов'язань (ч. 4 ст. 180 КПК України). Указані випадки передбачають добровільну, ініціативну відмову від обов'язку виконувати конкретні процесуальні функції, відмову від конкретних процесуальних правовідносин до моменту, коли підстави для юридичної відповідальності за невиконання цих обов'язків не настали. Інститут самовідводів теж можна розглядати в контексті відмови від процесуальних обов'язків. Це юридичний зміст обов'язків. Але якщо ці обов'язки взяті суб'єктом на себе чи покладені на них у визначеному законом порядку, то вони стають елементом процесуального статусу цієї особи у конкретних кримінальних процесуальних правовідносинах, становлять їх фактичний зміст, що виражається у певній поведінці суб'єкта (виконання чи невиконання).

Водночас закон допускає окремі випадки невиконання процесуальних обов'язків окремими учасниками судочинства й за інших правових умов, наприклад, обов'язок прибуття за викликом свідка (ч. 2 ст. 66 КПК України), через поважні причини (ч. 1 ст. 138 КПК України). Можна зробити висновок, що не всі обов'язки у кримінальному процесі є абсолютними, категоричними, а допускається умовне їх виконання (чи невиконання).

Складність процесуальних правовідносин породжує також нерівність окремих прав та обов'язків суб'єктів кримінального процесу, хоча законом задекларовано рівність сторін. Для прикладу, у ч. 7 ст. 46 КПК України визначено, що «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх службові особи зобов'язані виконувати законні вимоги захисника», а яка відповідальність за невиконання цього обов'язку і чи є рівність у цьому прикладі сторін захисту й обвинувачення? Навіть більше, у законодавстві наявні прогалини щодо забезпечення реалізації задекларованих юридичних прав та обов'язків владних суб'єктів через відсутність заходів державного примусу для їх фактичної реалізації. Для прикладу, у ч. 5 ст. 40 КПК України міститься обов'язок органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових осіб, інших фізичних осіб виконувати законні вимоги і процесуальні рішення слідчого. Проте відповідальності за невиконання цього обов'язку у законодавстві України немає. Так, задеклароване право слідчого та кореспондуючі обов'язки інших учасників не забезпечуються примусовою силою держави через відсутність законодавчого закріплення відповідальності останніх – відсутність санкцій, що містили б заходи відповідальності. У цьому разі юридичний зміст невиконання задекларованих обов'язків є нікчемним, тому що застається лише сподіватися на добровільне їх виконання, що буде становити лише фактичну сторону вказаних правовідносин.

Тому виокремлення серед формальних ознак обов'язків добровільної форми їх виконання (фактичний зміст) загалом не є юридичною гарантією досягнення мети судочинства, оскільки законодавче наділення правами й обов'язками (юридичний зміст) ще не є повним здійсненням правових норм, оскільки існують ризики невиконання цих обов'язків. Відсутність відповідних санкцій, що містять заходи примусу, – юридичної відповідальності за невиконання обов'язків є досить істотною проблемою. Слушно вказує Л.С. Явич: «якщо у нормі права немає санкції, то вона може діяти з огляду на відповідність моральним вимогам,

але як юридичний припис є безглуздою» [14, с. 98]. Отже, обов'язок тоді є обов'язком до виконання, коли він підкріплений санкціями, що визначають заходи юридичної відповідальності.

З аналізу чинного законодавства з'ясуємо, що кримінальні процесуальні санкції містять: 1) заходи штрафної (каральної) відповідальності здебільшого проти учасників процесу (свідка, експерта, потерпілого, обвинуваченого та ін.); 2) за невиконання обов'язків владними суб'єктами процесу – тільки заходи правопоновлюючої відповідальності, а також «оцінка поведінки особи, наділеної юридичними правами та обов'язками, з погляду відповідності її кримінальному процесуальному закону, корисності чи шкідливості для суспільства» [2, с. 7]; 3) лише в окремих випадках застосовуються так звані виокремлені, неконкретизовані санкції для дисциплінарної відповідальності владних суб'єктів; 4) за наявності підстав – і заходи кримінальної відповідальності.

У свою чергу, наявність санкцій за невиконання обов'язків дає підстави стверджувати, що таке діяння має ознаки правопорушення у кримінальному процесі, є підставою для юридичної відповідальності [2, с. 5; 15, с. 9; 16, с. 93], у юридичному аспекті характеризує об'єктивні ознаки правопорушення, а у фактичному – протиправну поведінку суб'єкта.

Окремо звернемо увагу на проблему неконкретизованого, загального характеру законодавчого визначення заборон чи обов'язків, оскільки в охоронних правовідносинах диспозиція охоронної норми часто текстуально не фіксується, а лише логічно розуміється, тобто що заборонено: «брати хабар заборонено» [17, с. 38] – так звані логічні обов'язки. У КПК України таких неконкретизованих обов'язків досить багато, що призводить до їх неоднозначного тлумачення. Такі обов'язки викладені, зокрема, у нормах-принципах, декларативних та колізійних нормах. Містяться вони й у регулятивних та охоронних процесуальних нормах: «до зупинення досудового розслідування слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе...» (ч. 2 ст. 280 КПК України). Обов'язки також можуть мати організаційний, процедурний, регламентний, рекомендаційний характер, бути прямими чи опосередкованими, основними та додатковими, активними чи пасивними.

Ми підтримуємо думку О.Ю. Хабло, що з метою забезпечення законності під час реалізації кримінальних процесуальних прав і повноважень необхідно постійно нормативно вдосконалювати систему кримінальних процесуальних стримувань, противаг і відповідальності. Процесуальні відносини необхідно врегульовувати таким чином, щоб унеможливити свавільне застосування процесуальних норм, виключати негативні наслідки та притягати винних осіб до відповідальності – як процесуальної, так і матеріальної [18, с. 142].

Таким чином, на нашу думку, юридичний зміст «невиконання обов'язків» виражається у законодавчих приписах, що характеризують цю категорію як правопорушення у кримінальному процесі, характеризують його об'єктивну сторону (санкція, у свою чергу, визначає вид правопорушення і юридичної відповідальності), а фактичний зміст виражається у певній поведінці суб'єктів процесу. Для усунення негативних наслідків правозастосування кожному процесуальному праву повинен кореспондуватися процесуальний обов'язок, а його виконання усіма суб'єктами кримінального процесу забезпечуватися заходами їх юридичної відповідальності. Процесуальний статус суб'єктів кримінального процесу повинен містити як обов'язкові елементи юридичні права та обов'язки, відповідальність за невиконання обов'язків, що зумовлено змістом кримінальних процесуальних правовідносин. Невиконання обов'язків – це правова категорія, похідними від якої є поняття «неналежне виконання обов'язків», «несвоєчасне виконання обов'язків», «неналежне ставлення до службових обов'язків», що у визначених законом випадках уточнюють цю правову категорію за обсягом, часом і суб'єктами.

Перспективними дослідженнями у цьому напрямі є обґрунтування розширення підстав

процесуальної відповідальності владних суб'єктів кримінального процесу, запровадження інституту накладення грошового стягнення за правопорушення у кримінальному процесі щодо цих суб'єктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/9329>. Дата доступу : 09.05.2017.
2. Ветрова Г.Н. Уголовно-процессуальная ответственность : автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс ; судоустройство ; прокурорский надзор ; криминалистика» / Г.Н. Ветрова. – М., 1981. – 14 с.
3. Дубинский А.Я. Исполнение процессуальных решений следователя: правовые и организационные проблемы / А.Я. Дубинский // Вибрані праці / упоряд. Л.Д. Удалова, О.І. Галаган, Д.П. Письменний та ін. – К. : ЦУЛ, 2014. – С. 13-168.
4. Овчаренко О.М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження : [монографія] / О.М. Овчаренко. – Харків : Право, 2014. – 576 с.
5. Мельников В.Ю. Структурная характеристика механизма обеспечения и реализации защиты прав личности в уголовном судопроизводстве / В.Ю. Мельников // Российский судья. – 2012. – № 7. – С. 27-32.
6. Словник української мови : в 11 т. / за ред. Л.М. Мандрика. – К. : Наук. думка, 1972. – Т. 3. – 741 с.
7. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. – М. : Наука, 1975. – 721 с.
8. Теория государства и права : [учеб.]. – 4-е изд., стер. / колл. авторов ; отв. ред А.В. Малько. – М. : КНОРУС, 2015. – 400 с.
9. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : [підруч.] / О.Ф. Скакун. – 2-ге вид. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – С. 413-415.
10. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України : [підруч.] / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
11. Кримінальний процес : [підруч.] / [Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Тумаянц та ін.] ; за заг. ред. В.Я. Тація, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Харків : Право, 2014. – 824 с.
12. Строгович М.С. Уголовное преследование в советском уголовном процессе / М.С. Строгович. – М. : Изд-во АН СССР, 1951. – 191 с.
13. Рахунов Р.Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву / Р.Д. Рахунов. – М. : Госюриздат, 1961. – 277 с.
14. Явич Л.С. Общая теория права / Л.С. Явич. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1976. – 286 с.
15. Вепрев В.С. Основания уголовно-процессуальной ответственности : автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовн. процесс, криминалист. и суд. экспертиза ; опер.-розыск. деятельн.» / В.С. Вепрев. – Челябинск, 2006. – 22 с.
16. Білокінь Р.М. Юридична підстава кримінальної процесуальної відповідальності / Р.М. Білокінь // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2016. – Вип. 3. – Т. 2. – С. 92-95.
17. Мотовиловкер Е.Я. Теория регулятивного и охранительного права / Е.Я. Мотовиловкер. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 136 с.
18. Хабло О.Ю. Наслідки невиконання чи неналежного виконання вимог кримінально-

процесуального законодавства [Електронний ресурс] / О.Ю. Хабло // Вісник Академії управління МВС. – 2010. – № 4 (16). – С. 135-142. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ucnavs_2010_4\(16\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ucnavs_2010_4(16)_23). Дата доступу : 09.05.2017.

REFERENCES

1. “Annual report on the results of the activities of the Government Representative for the European Court of Human Rights in 2016”, available at : <http://old.minjust.gov.ua/9329> (access May 09, 2017).
2. Vetrova, H.N. (1981), “Criminal procedural responsibility”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.09, Moscow, Russia.
3. Dubinskiy, A.Ya. (2014), “Execution of procedural decisions of the investigator : legal and organizational problems”, Udalova, L.D., HalaHan, O.I., Pysmennyi, D.P. et al. *Vybrani pratsi* [Selected works], TsUL, Kyiv, Ukraine, pp. 13-168.
4. Ovcharenko, O.M. (2014), *Yurydychna vidpovidalnist suddi : teoretyko-prykladne doslidzhennya : monohrafiya* [Legal liability of a judge : theoretical and applied research : monograph], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
5. Melnikov, V.Yu. (2012), “Structural characteristics of the mechanism for ensuring and realizing the protection of personal rights in criminal proceedings”, *Rossiyskiy sudya*, no. 7, pp. 27-32.
6. Mandryk, L.M. (1972), *Slovnnyk ukrayinskoyi movy : v 11 tomakh* [Ukrainian Language Vocabulary : in 11 volumes], Naukova dumka, Vol. 3, Kyiv, Ukraine.
7. Kondakov, N.I. (1975), *Lohicheskiy slovar-spravochnik* [Logical reference dictionary], Nauka, Moscow, Russia.
8. Malko, A.V. (2015), *Teoriya hosudarstva i prava : uchebnyk* [Theory of state and law : textbook], KNORUS, Moscow, Russia.
9. Skakun, O.F. (2010), *Teoriya prava i derzhavy : pidruchnyk* [Theory of law and state : textbook], Alerta, Kyiv, Ukraine.
10. Mikheenko, M.M., Nor, V.T. and Shybiko, V.P. (1999), *Kryminalnyi protses Ukrayiny : pidruchnyk* [Criminal process of Ukraine : textbook], Lybid, Kyiv, Ukraine.
11. Hroshevyi, Yu.M., Tatsiy, V.Ya., Tumayants, A.R. et al. (2014), *Kryminalnyi protses : pidruchnyk* [Criminal process : textbook], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
12. Strokhovich, M.S. (1951), *Uholovnoe presledovanie v sovetskom uholovnom protsesse* [Criminal prosecution in the Soviet criminal process], Izd-vo AN SSSR, Moscow, Russia.
13. Rakhunov, R.D. (1961), *Uchastniki uholovno-protsessualnoy deyatelnosti po sovetskomu pravu* [Participants in criminal procedure under Soviet law], Hosiurizdat, Moscow, Russia.
14. Yavich, L.S. (1976), *Obshchaya teoriya prava* [General theory of law], Izd-vo Leningradskogo universiteta, Leningrad, Russia.
15. Veprev, V.S. (2006), “Grounds of criminal procedural responsibility”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.09, Chelyabinsk, Russia.
16. Bilokin, R.M. (2016), “The legal basis for the criminal procedural liability”, *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universitetu. Seriya «Yurydychni nauky»*, Iss. 3, Vol 2, pp. 92-95.
17. Motovilovker, E.Ya. (1990), *Teoriya rehulyativnoho i okhranitelnoho prava* [Theory of regulatory and protective law], Izd-vo Voronezhskoho universiteta, Voronezh, Russia.
18. Khablo, O.Yu. (2010), “Consequences of non-fulfilment or improper fulfilment of the requirements of the criminal-procedural legislation”, *Visnyk Akademiyi upravlinnya MVS*, no.

4 (16), pp. 135-142, available at : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ucnavs_2010_4\(16\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ucnavs_2010_4(16)_23) (access May 09, 2017).

УДК 343.132: 343.326

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ПРО КРИМІНАЛЬНО-КАРАНІ ПРОЯВИ ЕКСТРЕМІЗМУ

Бояров В.І., к.ю.н., доцент

*Академія адвокатури України, бул. Т. Шевченка, 27, м. Київ, Україна
boyarvi@mail.ru; boyarvi2017@gmail.com*

Досліджено питання використання слідством спеціальних знань під час розслідування екстремістської діяльності: залучення спеціалістів у процесі проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також підготовка матеріалів, призначення та проведення судових експертиз. Розглянуто типові ситуації, коли слідчий отримує консультативну допомогу спеціалістів; наводиться перелік судових експертиз, які є традиційними для зазначеної категорії справ. Розглянуто деякі особливості проведення судово-медичної, судово-психологічної та лінгвістичної експертиз. Обґрунтовується теза про залежність ефективності розслідування справ про екстремізм від активного використання слідством спеціальних знань.

Ключові слова: екстремізм, досудове розслідування, судові експертизи.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ УГОЛОВНЫХ ДЕЛ ОБ УГОЛОВНО-НАКАЗУЕМЫХ ПРОЯВЛЕНИЯХ ЭКСТРЕМИЗМА

Бояров В.И.

*Академия адвокатуры Украины, бул. Т. Шевченко, 27, г. Киев, Украина
boyarvi@mail.ru; boyarvi2017@gmail.com*

Исследованы вопросы использования следствием специальных знаний при расследовании экстремистской деятельности: привлечение специалистов в процессе проведения отдельных следственных (розыскных) действий, а также подготовка материалов, назначение и проведение судебных экспертиз. Рассмотрены типичные ситуации, когда следователь получает консультативную помощь специалистов; приводится перечень традиционных для указанной категории дел судебных экспертиз. Рассмотрены некоторые особенности проведения судебно-медицинской, судебно-психологической, лингвистической экспертиз. Обосновывается тезис о том, что эффективность расследования дел об экстремизме во многом зависит от активного использования следствием специальных знаний.

Ключевые слова: экстремизм, досудебное расследование, судебные экспертизы.

THE USE OF SPECIAL KNOWLEDGE IN THE INVESTIGATION OF CRIMINAL CASES ABOUT THE CRIMINAL MANIFESTATIONS OF EXTREMISM

Boiarov V.I.

*Academy of Advocacy of Ukraine, Taras Shevchenko Blvd., 27, Kyiv, Ukraine
boyarvi@mail.ru ; boyarvi2017@gmail.com*

In the article, the author examines some questions of the use by the investigation of special knowledge at the investigation of extremist activity: either as a result of bringing in of specialists in the process of realization of some inquisitional (search) actions or at setting and realization of judicial examinations. In particular, at the examination of site of occurrence in the process of investigation of businesses about mass disturbances, interrogation, examination, and other judicial actions, where an investigator gets a consultative help from fire technology, medico legist, explosive engineering, commodity expert, psychologist et al in the situations of examination of place of fire, explosion, dwellings apartments, dead body, tattoos.